

Ispitivanje socijalne ekspanzije u seoske omladine

Vesna Kolarić, prof. dr Rudi Supek

Dosada su ispitivanja socijalne ekspanzije bila vršena samo na gradskoj, i to školskoj omladini (srednjoškolicima i studentima), a ovo je prvi put da se ispituje i seoska omladina. U vezi s takvim istraživanjem odmah se pojavljuju dva problema, jedan teorijske a drugi metodološke prirode.

Prvo, problem je — da li seoska omladina u nas predstavlja jedan sasvim homogeni sloj, budući da dobar dio seoske omladine pohađa škole, a putem školovanja dobiva elemente jedne kulture koja se po ničemu ne razlikuje od gradske kulture, čime se karakteristike jedne seoske sredine gube.

Drugi problem je — da li je upitnik ili »Indeks socijalne ekspanzije« (ISE) koji je konstruiran idealno-tipski, to jest pretpostavlja određene ljestvice idealne ekspanzije, pogodan i za ispitivanje neškolovane ili slabo školovane omladine, gdje različiti faktori mogu utjecati na slabu upotrebljivost jednoga mjernog instrumenta. Poteškoće neće dolaziti samo od verbalnih formulacija određenih stavova, nego i od nesposobnosti da se takvi stavovi diferenciraju, jer sama kulturno-socijalna uvjetovanost može spriječiti odgovarajuću diferencijaciju stavova, naročito u vezi s kronološkom dobi. Naime, uvijek kad se radi o razvijanju ljudskih sposobnosti koje zavise o sekundarnoj socijalizaciji, dakle o stavovima koji se razvijaju u adolescenciji (od 14. do 24. godine), takvi se stavovi mogu pojavljivati i ne moraju se pojavljivati kao faktor određene lične diferencijacije, jer ih sama kulturna sredina može potisnuti, a može ih i sasvim spriječiti. S tim smo se problemom sukobili i u ovome istraživanju.

Objasnit ćemo ukratko u čemu se sastoji socijalna ekspanzija i njezino mjerenje.¹

Socijalna ekspanzija je shvaćena kao jedna »urođena dispozicija« čovjeka da proširuje svoju društvenost, a »urođeno« valja shvatiti tako da se ova dispozicija razvija pod vanjskim utjecajima, koji mogu ići njoj u prilog ili

---

¹ Opširnije objašnjenje dato je u članku R. Supeka: »Indeks socijalne ekspanzije«, *Sociološki pregled*, Beograd, 1961, str. 45—64.

protiv nje. Zato se proširivanje ljudske društvenosti — koje ide od nekoliko najbližih osoba iz porodičnog kruga (čime se mnogo bavila psihoanaliza, nas-tojeći da sve ostale društvene odnose izvede iz ovih »primarnih«), do kruga vršnjaka u razredu ili na ulici, pa zatim na profesionalnu i nacionalnu sku-pinu, i konačno sve do čitavog čovječanstva — može pratiti kao jedan progresivan proces koji naročito dolazi do izražaja u fazi »sekundarne socijalizaci-je«, to jest u vrijeme adolescencije od 14. do 24. godine. Kad postoje povoljni vanjski uvjeti, među kojima je odlučujuće školovanje u jednom racionalis-tičkom i univerzalističkom smislu, tada možemo primijetiti da socijalna eks-panzija progresivno raste do otprilike 21. godine života, a zatim stagnira za-državajući se na određenom nivou. Socijalnu smo ekspanziju stoga ovako definirali:

»Idealno uzevši, socijalna ekspanzija je kontinuirani proces proširenja ljudske društvenosti koji ide od najužih do najširih društvenih tvorevina; u *dinamičkom pogledu* ovaj proces zavisi od niza socijalnih i individualnih uvjeta unutar kojih se pojavljuju i suprotne tendencije ovakvom kontinuiranom proširenju; u *historijsko-komparativnom* pogledu socijalna ekspanzija zavisi od konkretnih uvjeta društvene organizacije. Pri tome valja imati na umu da ona nije prosto mehanički proizvod ove organizacije, jer je svako društvo, pa i ono najprimitivnije, stvaralo određene oblike društvene osjetljivi-vosti, pa i određene ustanove, da bi udovoljilo jednom dubokom porivu soci-jalne ekspanzije, koji nosi svaki pojedinac u sebi.«²

Prema tome, socijalna ekspanzija je uvijek jedna rezultanta individualnih dispozicija koje teže realizaciji, te društvenih utjecaja u čitavom njihovom kulturnom i dinamičko-organizacionom aspektu, tako da unutar ove inter-akcije ona može doći manje ili više do izražaja. Ova interakcija može imati veoma raznolike učinke na socijalnu ekspanziju: a) može je sasvim zakočiti, b) može je samo djelomično razviti u skladu s određenim društvenim stavovi-ma, i c) može dati pojedincu punu mogućnost da ih razvije sve do kraj-njih granica (to naročito važi za one uvjete koje stvaraju »prometejske« i »kritičke« civilizacije).

Zašto se može govoriti samo o »uvjetnosti« jedne pojave koju inače sma-tramo »urođenom« (urođenom u smislu poriva, a ne nagona!)? Upravo zato što se radi o jednakoj ljudskoj sposobnosti koja nije prosto senzori-motoričke ili intelektualno-kombinatoričke prirode, gdje urođene dispozicije često imaju veći značaj od vanjskih utjecaja, iako se bez njih uopće ne mogu razviti (što je pokazala i suvremena genetička psihologija i neurologija); u njoj odluču-juću *imaginaciju*, kao faktor koji tek dozvoljava afektivnim dispozicijama da u suradnji s inteligencijom dođu do punog izražaja. A imaginacija je tak-va sposobnost koja može biti sasvim zakočena, ali može tako da se razvija do krajnjih granica ljudskih normalnih mogućnosti, pa čak i da ih prekoraču-je. Zato nas imaginacija veoma često preko granica »normalnoga« vodi u »ne-normalno«, jer i krajnje proširenje nekih dispozicija ili sposobnosti pomoću imaginacije prekoračuje granice »normalnoga«. Stoga bismo mogli reći da socijalna ekspanzija ima nešto u sebi od onih sposobnosti koje ljudi obično nazivaju umjetničkim, a za koje i sami znaju da, iako je »svako dijete po rođenju umjetnik«, samo neki pojedinci uspijevaju sačuvati i dalje razviti

---

² Citirani članak, str. 46.

ove umjetničke dispozicije. To u neku ruku važi i za socijalnu ekspanziju, iako je ona fenomen mnogo više vezan uz opću kulturu našega društva, pa su uvjeti za njezino pojavljivanje daleko povoljniji.

Međutim, kad je riječ o seoskoj omladini moramo imati na umu utjecaj izvjesne tradicionalne kulture, a također i izvjesne socijalne imobilnosti kojoj teži tradicionalna seoska kultura, a koja nije povoljna za očitovanje socijalne ekspanzije. Možemo veoma lako pretpostaviti da što je utjecaj tradicionalizma i imobilizma u selu jači, to će se socijalna ekspanzija određena dvojako — jednom kao spontani proces proširenja socijalne osjetljivosti, više u njezinoj efektivnoj komponenti, a drugi put kao određeni intelektualni stavovi ili spoznaje o određenim društvenim odnosima, naročito odnosima između velikih socijalnih grupacija (profesije, narodi, rase) — to je očito da svaki pojedinac, pa i onaj s oskudnim školovanjem, ima određene stavove u pogledu takvih odnosa. On te stavove stječe često veoma rano. Zato će oni slabije doći do izražaja kao individualan proces sazrijevanja, a to znači kao proces ekspanzije koji ide značajno od 15. do 21. godine, nego će više doći do određenih stavova koji su već i ranije fiksirani, preuzeti od sredine, pa će ekspanzija odmah doseći određeni nivo i neće više dalje evoluirati. To znači da ćemo se susresti s jednim indeksom socijalne ekspanzije — koji će s jedne strane biti vrlo plosnat (odsutnost individualne komponente), a s druge će strane ipak pokazivati izvjestan nivo ili razvijenost društvenih stavova, što zavisi o kulturi same sredine, te spoznajama koje se već vrlo rano stječu.

U metodološkom pogledu moramo upozoriti da ISE kao mjerni instrument može poslužiti dvojako: a) za mjerenje funkcionalnog sazrijevanja (utjecaj individualnog faktora), b) za mjerenje općeg nivoa kulturne sredine (nivo društvenih stavova u pogledu socijalne ekspanzije). U pogledu utjecaja dobi imat ćemo malen utjecaj (plosnatu krivulju), a u pogledu socijalnog utjecaja imat ćemo određeni nivo ISE i određenu *strukturu stavova*, koji mogu pokazivati veću orijentaciju na određene entitete kao što su porodica, profesija, nacija. Tradicionalne kulture ili više izolirane sredine teže užim društvenim entitetima.

Valja reći da naš prvobitni upitnik nije sasvim pogodan za seosku omladinu, pa ga je trebalo donekle modificirati. On je stoga izgubio na svojoj prvobitnoj osjetljivosti. No niske korelacije, koje najčešće nalazimo u ovom ispitivanju, nisu uvjetovane neosjetljivošću nego *slabom diferencijacijom* unutar same strukture stavova koja je već u tom društvu. Mjerni instrument nije stvoren zato da ispituje te razlike nego samo da utvrdi maksimalan raspon u razvitku stavova. Zato se krivulje po dobi ili nekim drugim obilježjima nužno približuju. Da se htjelo ići na statičko utvrđivanje razlika kao takvih, trebalo je umjesto čitavih distribucija ispitivati samo određene kvartile raspodjele, ili uspoređivati krajnje kvartile. No, za samo ispitivanje socijalne ekspanzije kao takve to nam nije potrebno, jer nas na prvom mjestu zanima koliko se seoska omladina razlikuje od ostale omladine koju smo već ispitivali, te *zbog čega* se razlikuje. Kako je ova anketa bila zamišljena kao daleko šira, a ISE je predstavljao samo mali dio, to je naša analiza nužno ostala samo na razini određenih indikacija, gdje razlike treba tražiti kako u nivou same ekspanzije tako i u nekim drugim njezinim aspektima.

ODNOS SOCIJALNE EKSPANZIJE PREMA KRONOLOŠKOJ DOBI

Jedna od osnovnih pretpostavki jest da je ISE izraz jedne funkcionalne sposobnosti čovjeka, naime da u mladenačkoj dobi nužno dolazi do ekspanzije socijalnog osjećaja od užih društvenih kategorija prema širim. Međutim, ovdje odmah valja naglasiti da sve one funkcionalne sposobnosti koje se odvijaju u fazi sekundarne socijalizacije čovjeka, naime u dobi adolescencije, u daleko većoj mjeri zavise od socijalno-kulturnih uvjeta nego što je to slučaj kad se radi o primarnoj socijalizaciji koja se odigrava u ranijem djetinjstvu. Kad kažemo »zavisnost«, onda ne mislimo da okolina igra veću ulogu, jer je ta uloga daleko odlučnija upravo u ranoj dobi, mislimo na *razvojnu zavisnost* u tom smislu da se jedna funkcionalna sposobnost može ili ne može očitovati, to jest da samo njezino pojavljivanje u daleko većoj mjeri zavisi o vanjskim uvjetima. Ovdje bismo htjeli naglasiti da će takozvane tradicionalne kulture, koje su dosta zatvorene u pogledu socijalnog kruga ali i historijskog poimanja društvenoga kretanja, općenito slabo pogodovati pojavi socijalne ekspanzije. Naprotiv, takozvane »prometejske kulture« koje u velikoj mjeri ostaju socijalno otvorene prema širim krugovima (prema čitavom čovječanstvu), ali isto tako i historijski otvorene, gdje se može pretpostavljati da od uloge pojedinca zavise značajne društvene promjene, pa je pojedinac u većoj mjeri uključen u društvenu dinamiku u smislu socijalne pokretljivosti i društvenog kretanja, pogodovat će rastu socijalne ekspanzije. Kada dakle uspoređujemo omladinu iz jedne tradicionalne sredine, kakva je seljačka, i jedne gradske ili industrijske sredine, kakva je gradska, moramo očekivati da će se ekspanzija mnogo izrazitije pojavljivati u gradske omladine ili općenito u omladine koja u većoj mjeri participira u jednoj »prometejskoj kulturi«. Stoga je pri istraživanju odnosa ISE prema dobnom uzrastu neophodno voditi računa o kulturnim karakteristikama sredine. Naša je osnovna pretpostavka slijedeća: ekspanzija će u seoske omladine biti manja nego u gradske ili u školske i visokoškolske omladine, jer posljednja više participira u jednoj »prometejskoj« a ne »tradicionalnoj« kulturi. Ako je međutim ISE manja, ona dolazi i manje do izražaja, a to znači da nema velikih razlika među pojedinim uzrastima. Krivulja ISE prema kronološkoj dobi bit će plosna-

Tabela 1
Raspršenje ISE i prosječne vrijednosti (M) prema godinama starosti (N = 1273)

Bodovi	Godine starosti									
	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
do 34	4	13	14	12	13	6	5	10	5	2
35—37	14	10	17	17	7	11	10	8	6	6
38—40	17	19	37	20	21	20	12	11	11	9
41—43	30	23	36	34	22	16	19	17	14	20
44—46	27	31	35	32	23	18	23	17	12	10
47—49	14	18	28	31	22	17	18	19	7	11
50—52	13	24	12	19	13	11	9	11	8	2
53—55	9	11	12	13	9	11	12	7	5	—
56 i više	2	4	9	6	6	3	10	4	3	4
Ukupno	130	153	200	184	136	113	118	104	71	64
Prosječne vrijednosti (M)	43,7	44,0	43,3	44,0	43,7	44,0	45,5	43,8	43,7	43,5

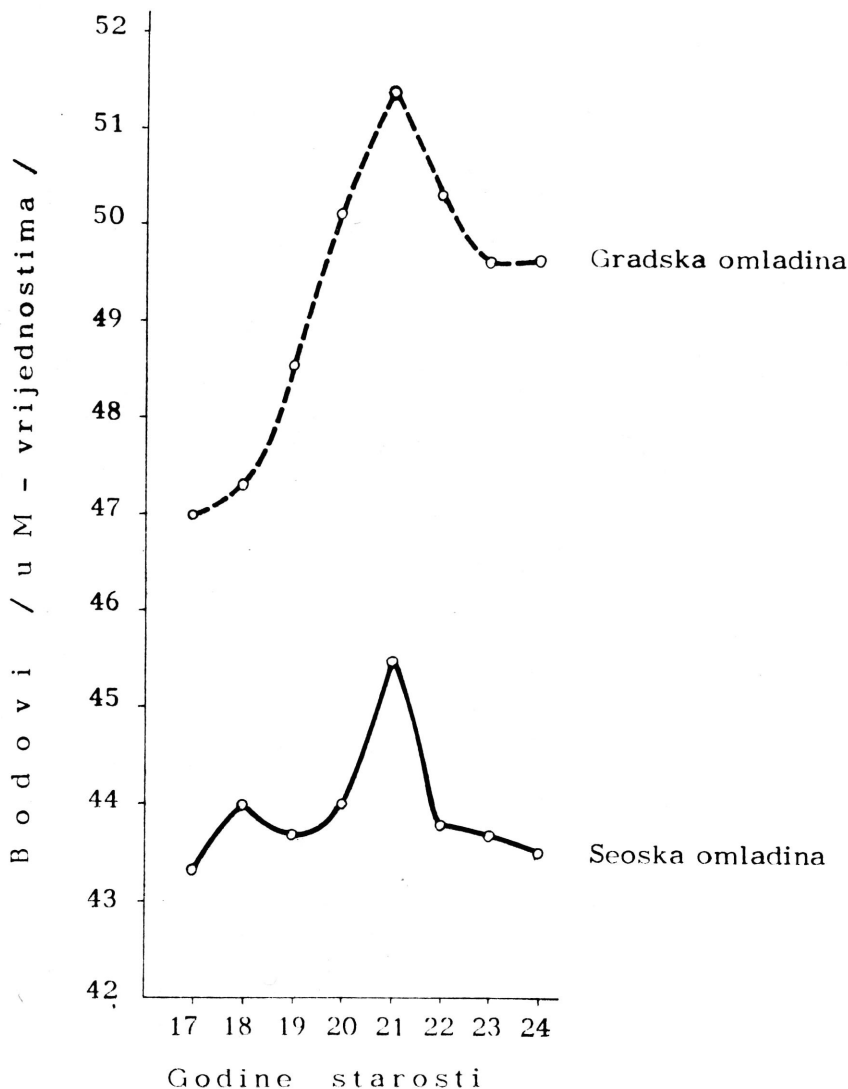
ta, mnogo plosnatiya nego ona u gradske omladine. Prema tome, u istraživanju ISE u seoske omladine istovremeno nas zanimaju neke (a) funkcionalne i (b) kulturno-socijalne karakteristike socijalne ekspanzije. Ukoliko uspijemo utvrditi da postoje sasvim određeni kulturni utjecaji na seosku omladinu koji uvjetuju ISE, tada možemo govoriti o nekim crtama »seljačkog mentaliteta«.

U vezi s funkcionalnim karakteristikama, o odnosu ISE prema dobi govori nam tabela 1.

Da bi ove razlike bile jasnije, nanijet ćemo ih na grafikon.

Grafikon

Usporedba ISE seoske i gradske omladine prema kronološkom uzrastu (u M-vrijednostima)

U tabeli 2. usporedili smo seosku omladinu s gradskom, i to onom školovanom (srednjoškolci, studenti).

Tabela 2

Usporedba seoske i gradske (školske) omladine u raspršenju ISE s obzirom na dob (u M-vrijednostima)

M-prosječni bodovi	Godine starosti							
	17	18	19	20	21	22	23	24
Seoska (N = 990)	43,3	44,0	43,7	44,0	45,5	43,8	43,7	43,5
Gradska (N = 601)	47,0	47,3	48,5	50,1	51,4	50,3	49,6	49,7

Izvor: za gradsku omladinu, citirani članak R. Supeka, str. 59.

Što nam pokazuje usporedba između seoske i gradske (školske) omladine u pogledu ISE u funkcionalnom pogledu? Odmah nam udaraju u oči slijedeće karakteristike:

- socijalna je ekspanzivnost niža (izražena u M-vrijednostima),
- čitava krivulja je mnogo plosnatija,
- ne postoje nikakve razlike između 17-godišnjaka i 24-godišnjaka,
- postoji nezamjetan uspon prema 21. godini, koja je najekspanzivnija dob i u školske gradske omladine.

Ovdje valja da načinimo jednu primjebdu. Naime, seosku smo omladinu usporedili s jednom naročito ekspanzivnom omladinom, jer je to bila omladina koja ide na dobrovoljne radne akcije, pa se može pretpostaviti da je ona prosječno ekspanzivnija u socijalnom pogledu od prosječne omladine. No, rezultati koje imamo za prosječnu gradsku i studentsku omladinu (usporedi istraživanja ISE u Skopju, Ljubljani i Zagrebu) također pokazuju veću ekspanzivnost, iako odnos nije tako nepovoljan za seosku omladinu kao u našem slučaju.

Iz gore navedenih razlika možemo zaključiti da je *seoska omladina manje socijalno ekspanzivna od gradske omladine, i to najvjerojatnije zbog toga što u većoj mjeri pripada jednoj tradicionalnoj kulturi a ne »prometejskoj kulturi«*.

U pogledu ISE seoska omladina stabilizira na jednoj nižoj razini nakon faze maksimalne ekspanzije (u 21. godini), nego što je to slučaj u školske omladine, jer je nivo stabilizacije u studentske omladine znatno viši nego što je bio nivo početka socijalne ekspanzije u školske omladine.

UTJECAJ GRADSKE SREDINE I URBANE KULTURE NA SELO

Nema sumnje da se danas u selu odigravaju značajne promjene koje ruše krutost stare tradicionalne kulture u njemu. Te se promjene odigravaju prvenstveno pod utjecajem industrijalizacije i urbanizacije, usvajanja gradskog načina života koji prodire u selo neposrednim dodirima grada i sela, utjecajem sredstava masovnog saopćavanja, te naročito općom mobilnošću

seoskog stanovništva. Iako danas tradicionalna kultura u selu nije više ono što je nekada bila, ipak valja pretpostaviti da će u izrazito seoskog stanovništva i seoskim načinima života njezin utjecaj biti veći nego u mješovitim sredinama, u gradskim zaseocima ili u sličnim sredinama.

Utjecaj elemenata urbanizacije. U uzorku se razlikuju *selo i mješovito naselje*, dakle ono koje sadrži neke gradske ili prigradske elemente. Međutim, kao što pokazuje tabela 3, ne postoji nikakva značajna razlika u ISE između jednoga i drugoga tipa naselja.

Tabela 3
Utjecaj sela i mješovitog naselja na ISE
(u M-vrijednostima)

	Selo	Mješovito naselje
Frekvencije	931	354
Arit. sredina	43,9	44,0
Stand. dev.	7,4	6,2

Isto tako naročit utjecaj nema niti izoliranost naselja u odnosu na vanjske komunikacije. Pretpostavka je u ovom slučaju da veća izolacija pogoduje čuvanju tradicionalne kulture, izvjesnom zatvaranju u sebe, pa prema tome i manjoj socijalnoj ekspanziji. Tabela 4. pokazuje da je u ovom istraživanju i to beznačajan faktor, iako ne znamo točno da li je ova izolacija više prostorna ili socijalno-kulturna.

Tabela 4
Utjecaj prometne izoliranosti na ISE

Izolirano selo	Arit. sred. = 44,0
Srednje izolirano selo	Arit. sred. = 43,5
Nije izolirano	Arit. sred. = 44,1

Također naročitog utjecaja nema niti *institucionalna opremljenost*, tj. postojanje ili nepostojanje raznih društvenih ustanova koje pogoduju intenzivnijem društvenom životu na institucionalnoj razini, što smatramo da ide protiv tradicionalne kulture, koja obično ne raspolaže definiranim institucijama za razne djelatnosti nego je običajno zasnovana.

Tabela 5
Utjecaj institucionalne opremljenosti na ISE

Nema institucija	Arit. sred. = 43,4
Srednja opremljenost	Arit. sred. = 43,8
Dobra opremljenost	Arit. sred. = 44,6

Vidimo da utjecaj ide u smislu bolje opremljenosti u institucijama, pa je tamo gdje je ona veća i socijalna ekspanzija nešto izrazitija, ali su razlike veoma male. (Statistička značajnost je veoma niska: $C = 0,136$.)

Niti *pokretljivost stanovništva* ovdje nema značajnog utjecaja. Međutim, u ovom istraživanju izgleda da rasponi u indeksu pokretljivosti nisu dovoljno veliki da bi se mogle uočiti značajnije razlike. (Rasponi u stopi pokretljivosti su tako uski u izračunatim veličinama da i ne mogu dati statistički značajne razlike).

Kao što vidimo, iako se radi o dobrim indikatorima, ipak nisu dobivene značajne razlike utjecaja na ISE. Izgleda da karakter porodice i posebno zanimanja njezinih članova imaju veći utjecaj na ISE. Tako je u *nepoljoprivrednim domaćinstvima*, ISE viši nego u poljoprivrednim što pokazuje i tabela 6.

Tabela 6

Utjecaj tipa domaćinstva na ISE

Cisto poljoprivredno domaćinstvo	Arit. sred. = 43,8
Mješovito domaćinstvo	Arit. sred. = 43,6
Nepoljoprivredno domaćinstvo	Arit. sred. = 44,4

Utjecaj *zanimanja* odnosno, kad je riječ o omladini, školovanja, to jest da li je omladinac vezan uz seoske poslove ili ide u školu, izgleda da je veoma značajan faktor. (*Vidi tab. 3231*)

Tabela 7

Utjecaj zanimanja na ISE

Poljoprivrednik	Arit. sred. = 41,0
Domaćica	Arit. sred. = 41,1
U radnom odnosu	Arit. sred. = 43,8
Bez zaposlenja	Arit. sred. = 45,4
Učenik 2. stupnja ili student	Arit. sred. = 45,5

Vidimo da najniži ISE imaju oni koji su vezani uz seljački posao (poljoprivrednik, dok osobe u radnom odnosu, što pretpostavlja rad u gradu ili gradskim ili industrijskim zanimanjima (dakle jedan neseljački status), imaju znatno viši ISE, a slijedeći skok nagore nalazimo kod srednjoškolaca i studenata. Očito je da školovanje ima najveći utjecaj na socijalnu ekspanziju, dok posao vezan uz nepoljoprivredne djelatnosti nešto manje. Socijalna ekspanzija poljoprivrednika nalazi se čak ispod nivoa šesnaestogodišnjih omladinaca, kad ih uzmemo u prosjeku u selu, kao što je vidljivo iz tabela 1. I neki drugi podaci potvrđuju ulogu školovanja na ISE.

ZNAČAJ ŠKOLOVANJA ZA SOCIJALNU EKSPANZIJU

Nema sumnje da je školovanje najznačajniji faktor socijalne ekspanzije, jer ono uvodi mladog čovjeka u jednu novu civilizaciju koja se bitno razlikuje od seoske tradicionalne kulture. Ono unosi u mladog čovjeka viziju jedno-

ga dinamičkog i raznolikog čovječanstva koje ide za nekim zajedničkim ciljevima. Konačno, školovanje upoznaje mladog čovjeka s idealima socijalizma. Zato nas ne mora iznenaditi da je to onaj dobar faktor koji u našem istraživanju u najvećoj mjeri utječe na ISE, a to pokazuje i tabela 8.

Tabela 8

Utjecaj školovanja na ISE

Školska sprema	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Frekvencija
Nesvršena osnovna škola	40,5	7,3	215
Svršena osnovna škola	42,6	7,2	343
Nesvršena srednja škola	45,4	6,6	427
Svršena srednja škola	45,3	7,2	268
Više od srednje škole	50,0	6,2	34

Hi-kv. = 138,993; DF = 32; C = 0,312.

Očita je progresija ISE prema stupnju školovanja. Školovani mladi čovjek je dinamički elemenat u seljačkoj porodici — on svojim stavovima utječe na mišljenje i ponašanje u njoj. Naravno, u ovom istraživanju ne možemo odgovoriti na pitanje da li ekspanzivnija seoska porodica šalje više svojih članova u škole ili obrnuto, naime da li školovani mladi ljudi utječu na vlastitu porodicu u smislu veće ekspanzije. Možda je najbolje govoriti o nekoj interakciji između ovih dvaju faktora. No u svakom slučaju ISE zavisi i o broju školovanih članova u jednoj porodici. (tabela 9; vidi prilog tab. 3325).

Tabela 9

Utjecaj broja školovanih članova porodice na ISE

Broj školovanih članova u porodici	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Frekvencija
Niti jedan	41,7	7,2	408
Jedan školovan	44,6	6,9	551
Dva školovana	45,9	7,0	221
Tri i više školovanih	44,9	7,8	104

Hi-kv. = 78,784; DF = 24; C = 0,240.

Zanimljivo je da ISE opada kad u porodici ima tri i više školovanih članova. Ovdje se postavlja pitanje — da li je to neka izrazita tendencija? Ako bismo pretpostavili da jest, tada bismo morali uvesti jedan nov moment za objašnjavanje veće ISE u porodici sa samo dva ili samo sa jednim takvim članom. Naime, činjenica je da je takva porodica *nehomogena*, a u njoj postoje unutarporodične razlike u obrazovanju, a možda i oblici određenog nesklada u aspiracijama s obzirom na način života, što može dovesti i do sukoba ili unutarporodičnih tenzija, a takva nehomogena situacija pogoduje socijalnoj ekspanziji. Ako je ova pretpostavka točna, moglo bi se pretpostaviti da jedna nehomogena porodična sredina predstavlja jedan *dinamogeni faktor* u pogledu socijalne ekspanzije. Naravno, mi ćemo pokušati provjeriti ovu pret-

postavku na osnovi odnosa među članovima porodice, odnosno među generacijama u porodici, te na temelju toga vidjeti da li to ima neki utjecaj na povećanje ISE.

Kao potvrdu za ono što je već ranije rečeno, navodimo tabelu 10 u kojoj je (uz porijeklo novčanih primanja) indirektno predočeno i značenje školovanja i načina života za ISE.

Tabela 10

Izvori novčanih primanja i socijalna ekspanzija

Izvori prihoda	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Frekvencija
Kućna radinost	40,8	9,8	12
Prodaja poljoprivrednih proizvoda	43,0	7,3	37
Zarada izvan gospodarstva	43,8	6,5	104
Zarada iz radnog odnosa	44,1	7,5	347
Džeparac	45,3	7,3	273
Ostalo	45,4	7,3	44

Hi-kv. = 52,211; DF = 40; C = 0,245.

Seljaci koji ostaju vezani uz kuću pokazuju manji ISE od onih seoskih mladića koji idu u grad prodavati svoje proizvode, i koji se time približavaju onima koji se zapošljavaju izvan kuće kao radnici. (Ovdje se radi o veoma čestoj pojavi u nas — o takozvanim radnicima-seljacima koji, ostajući vezani uz svoja seoska domaćinstva, odlaze na posao u grad ili neko obližnje poduzeće kao radnici). Jasno je da se na spomenutoj tabeli prihod pod nazivom »džeparac« odnosi na đake, a to će vjerojatno biti i za rubriku »ostaloo«.

DA LI GENERACIJSKI SUKOBI POGODUJU SOCIJALNOJ EKSPANZIJI ILI IH ONA UVJETUJE?

Ovo nam se pitanje nametnulo na osnovi podataka ankete, ali ono ima i svoju čisto teorijsku zasnovanost. Već smo spomenuli da je socijalna ekspanzija pojava koja je uvjetovana ne samo kronološkim ili funkcionalnim sazrijevanjem mladenačke psihe, nego i socijalno-kulturnim faktorima. Spomenuli smo da tradicionalna kultura djeluje imobilizirajuće ili zakočujuće na socijalnu ekspanziju, dok joj prometejska ili otvorena kultura pogoduje. Ako se ove dvije kulture ukrštaju kao shvaćanja, sistem vrijednosti ili stil života, one moraju unutar porodice izazivati određene sukobe ili napetosti, što će manje ili više doći do izražaja ako porodica nastoji sačuvati svoj tradicionalni način života pružajući otpor prema utjecajima iz okoline. Kako je omladina mnogo sklonija primanju novih utjecaja od starijih generacija, naročito ako je već krenula putem izmjene svojega načina života, to valja računati da će doći do napetosti i sukoba između starih i mladih generacija. Sama pojava međugeneracijskog sukoba može pogodovati socijalnoj ekspanziji. I to je jedan specifičan moment koji valja uočiti, jer se teorijski može pretpostaviti da

takvi sukobi mogu kočiti ili paralizirati socijalnu ekspanziju, naime da mogu izazvati izvjesno povlačenje pojedinca u sebe i zatvaranje prema široj društvenoj okolini, a mogu izazvati i jedan općenito pesimističan pogled na svijet. No u našem se slučaju ovi sukobi pojavljuju kao dinamogeni faktor. *Usljed napetosti ili sukoba pojedinac teži širim i tolerantnijim, razvijenijim društvenim odnosima.* To ne mora biti slučaj samo s napetostima u vrijednosnim sistemima generacija. To također može biti slučaj i s društvenim položajem manjina ili mariginalnih društvenih grupacija. Ove će grupacije već i zbog svoga manjinskog položaja ili zbog marginalnog položaja, ili zbog bilo kakve socijalne ili kulturne razlike koju mogu doživjeti kao »razliku«, kao način socijalne distancije prema društvenoj okolini — težiti proširenju društvenih odnosa do onih načela ili odnosa koji ovu razliku ili socijalnu distanciju ukidaju. Ova pojava nam može objasniti zašto su društvene manjinske grupe često ekspanzivnije, u svojim pogledima često radikalnije ili društveno progresivnije. Na ovaj ćemo se problem još vratiti kasnije u vezi s nacionalnim obilježjima ispitivane populacije (Tabela 11).

Tabela 11

Međugeneracijski sukobi i ISE

	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Frekvencija
<i>Da li se slažete s roditeljima?</i>			
— slažemo se	44,0	7,3	985
— da i ne	42,5	6,1	34
— ne slažemo se	45,3	6,6	75
<i>Da li ste zadovoljni roditeljskim odgojem?</i>			
— jesam	43,9	7,3	976
— nisam	44,4	7,3	97
<i>Kakvi treba da budu odnosi između muža i žene?</i>			
— autokracija (muža ili žene)	41,3	7,7	22
— dominacija (muža ili žene)	41,6	7,0	92
— tranzicija	43,4	7,5	194
— sinkretska suradnja	44,7	6,9	750
— sinkretska podjela	42,5	6,9	195
<i>Namjeravate li napustiti svoje selo?</i>			
— ne, definitivno sam odlučio ostati	42,9	7,0	232
— neodlučan sam	43,8	7,1	393
— definitivno sam odlučio otići	43,9	7,6	241
— vjerojatno ću otići	44,5	6,1	286
— vjerojatno ću ostati	45,2	7,7	119

Iz prezentiranih podataka vidimo da su ekspanzivniji oni koji se manje slažu s roditeljima i manje su zadovoljni roditeljskim odgojem. Ekspanzivniji su dakako i oni koji odbacuju tradicionalne bračne odnose (oca i majke, muža i žene), a koji u nas redovito pretpostavljaju određene oblike patrijarhalnih odnosa — s dominacijom oca. Znatna većina ih se izjašnjava za ravnopravnost muškarca i žene u bračnim i porodičnim odnosima. Kako ovaj zadnji podatak nismo ukrštali s prethodna dva pitanja, to jest sa zadovoljstvom u pogledu odgoja i odnosa s roditeljima, to možemo samo logički pretpostavi-

ti da oni koji nisu zadovoljni roditeljskim odgojem vjerojatno osuđuju i patrijarhalne odnose u porodici. Značajno je da je sklonost patrijarhalnim odnosima među seljačkom omladinom slabo zastupljena, te da su oni koji gledaju na porodične odnose u smislu ravnopravnosti bračnih drugova istovremeno i ekspanzivniji u socijalnom pogledu.

Ekspanzivniji su također i oni koji su odlučili napustiti selo, ali je karakteristično da je ekspanzija najveća u onih koji još oklijevaju, koji žive u jednoj još neodređenoj ili ambivalentnoj situaciji, koji bi otišli ali još nisu donijeli odluku o tome. Ovakva kolebanja također govore o konfliktnj situaciji u kojoj se nalazi mladi čovjek u selu.

TRADICIONALNA KULTURA I SOCIJALNA EKSPANZIJA

Jedan od najčešćih indikatora za tradicionalnu kulturu, pogotovo u selu, gdje ona ima izrazito običajan karakter, jest religija. U ovom je istraživanju primijenjena jedna jednostavna ljestvica za ispitivanje religijskog osjećanja. i ona veoma dobro korelira (negativno) sa socijalnom ekspanzijom.

Tabela 12

Utjecaj religioznosti na socijalnu ekspanziju

	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Frekvencija
— Uvjereni sam vjernik i prihvaćam sve što moja vjera uči	41,0	7,1	245
— Religiozan sam, premda ne prihvaćam sve što vjera moja uči	43,3	6,6	224
— Dosta razmišljam o tome ali nisam siguran dali vjerujem ili ne	43,8	7,2	249
— Prema religiji sam ravnodušan	44,4	7,0	126
— Nisam religiozan, iako nemam ništa protiv religije	45,6	7,2	345
— Nisam religiozan i protivnik sam religije	46,6	7,5	93

Hi-kv. = 106,381; DF = 40; C = 0,277.

Vidljivo je kako ISE raste s opadanjem religioznosti: on je najveći u onih koji se prema religiji neprijateljski odnose. Kod ovih rezultat valja voditi računa da se radi o seljačkoj sredini, u kojoj je religija i inače u mnogo većoj mjeri predstavnik jedne tradicionalne kulture nego što je to slučaj u gradu. Stoga bi bilo zanimljivo vidjeti da li se ovi rezultati na isti način potvrdili među gradskom omladinom.

Zanimljivo je da je ISE viši u pravoslavaca nego u katolika, te se dobiva dojam da pravoslavna vjera ne utječe u tolikoj mjeri na ISE kao katolička. Iako mnoga naša istraživanja često potvrđuju izrazito konzervativan utjecaj

katoličke vjere, ipak u istraživanju socijalne ekspanzije treba voditi računa o jednom faktoru na koji smo već upozorili, a to je ponašanje etničkih manjina u jednom većem nacionalnom sklopu. Naša je pretpostavka da su manjinske etničke grupacije najčešće ekspanzivnije od većinskih, i to zbog svojega specifičnog manjinskog položaja. U našem slučaju nalazimo slijedeće: katolici = 43,6 M, pravoslavni = 45,2 M. I na ovaj ćemo se problem vratiti još govoreći u vezi s nacionalnom pripadnošću.

Utjecaj običaja vidi se u tome što je veći broj onih koji tvrde da su prema religiji ravnodušni (N = 564) od onih koji tvrde da ne idu u crkvu (N = 473). Izvjestan broj onih koji su ravnodušni prema religiji odlazi u crkvu, ali to je pod utjecajem okoline, ili možda želje da vide koju djevojku!

Tabela 13

Pohađanje crkve i ISE

Idete li u crkvu?	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Frekvencija
— idem više puta tjedno	39,8	7,4	53
— idem jedanput tjedno	42,9	7,0	236
— 1 do 2 puta mjesečno	42,4	7,1	171
— samo o velikim blagdanima	43,5	7,0	353
— ne idem	45,8	7,3	473

Hi-kv. = 85,455; DF = 32; C = 0,250.

Prva kategorija onih koji idu često u crkvu, čak i više puta tjedno, očito je bigotna i pokazuje veoma nizak ISE, najniži koji smo za jednu kategoriju omladine dosada zabilježili. No istovremeno vidimo da je to jedna veoma mala kategorija, jer obuhvaća samo 4% pojedinaca.

Tabela 14

Odnos prema predbračnim spolnim odnosima i ISE

	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Frekvencija
— smatram da mogu biti potpuno slobodni	44,4	7,2	640
— mogu biti slobodni samo muškarci	43,6	7,3	130
— ne smije biti odnosa prije braka	41,9	7,3	191

U tradicionalnoj je kulturi veća zavisnost pojedinaca o religiji a također i o porodici i njezinom autoritetu. Vidjeli smo već ranije da oni koji su u većoj mjeri uključeni u seoski porodični život pokazuju manju ekspanzivnost. No tu valja voditi računa o »modernizaciji« same porodice, tj. da se sve porodice ne nalaze na istoj razini u pogledu kulturnih standarda i shvaćanja. Odnos prema novcu je također jedan indikator. Ako mladi čovjek može raspolagati svojim novcem, to je već znak izvjesne emancipacije porodice u odnosu na patrijarhalna shvaćanja. U našem uzorku najveći dio

omladine izjavljuje da raspolaže svojim novcem (62,8%), dakle oko dvije trećine, dok ih nešto više od trećine njime ne raspolaže (37,2%). Oni koji ne raspolažu novcem pokazuju manju ekspanzivnost od onih koji njime raspolažu (43,1 : 44,4).

Jedan od indikatora za tradicionalnu kulturu jest i odnos prema predbračnim spolnim odnosima.

Slobodno poimanje predbračnih spolnih odnosa očito je povezano s većom socijalnom ekspanzijom, dok je stav zabranjivanja sličan kao i stav prema religiji. Bigotstvo i seksualna potisnutost sprečavaju socijalnu ekspanziju. No kao što vidimo iz našeg uzorka, većina omladinaca je za slobodne spolne odnose prije braka — točno dvije trećine (66,6%)!

PROGRESIVNA IDEOLOŠKA ORIJENTACIJA POGODUJE SOCIJALNOJ EKSPANZIJI

Moglo bi se reći da je progresivna ideološka orijentacija i socijalna ekspanzija izvjesna tautologija, jer se socijalna ekspanzija definira na osnovi identifikacije sa sve širim društvenim odnosima i većom ravnopravnošću socijalnih entiteta (narodi, rase, klase, čovječanstvo). No ovdje valja biti donekle oprezan, jer su ljudi skloni da progresivnost jedne ideologije ili nekih ideja prosuđuju po njezinoj objektivnoj ulozi u društvu, pa se može dogoditi da neke veoma progresivne ideje po svojem logičkom sadržaju dobiju u društvenom ponašanju jedan negativan predznak. Međutim, kad se govori o procesima u selu onda se vjerojatno s mnogo opravdanja može tvrditi da ideje koje dolaze iz grada i posebno iz ideologije radničke klase (socijalizam, radničko samoupravljanje i slične) u selu izazivaju određenu polarizaciju, u smislu konfrontacije s konzervativnim i tradicionalnim shvaćanjima. Bez dubljeg istraživanja ovih odnosa i uloge ideje u životu našega sela, ovdje ćemo upozoriti samo na neke indikatore koji govore u prilog tome da progresivna ideološka orijentacija razvija socijalnu ekspanziju.

Jedna se serija pitanja odnosila na stavove u vezi s jugoslavenskim sistemom (odnos prema radničkom samoupravljanju, SKJ i slično) te prema kapitalističkom sistemu i građanskoj demokraciji. Ova su pitanja bodovana s obzirom na stupanj pozitivnog prihvatanja jedne određene socijalističke orijentacije.

Tabela 15

Odnos prema socijalizmu u našoj zemlji i ISE

Bodovi:	8 do 12	13 do 17	18 do 22	23 do 27	28 do 32
Arit. sred.	36,0	40,9	42,9	45,4	48,2
Stand. dev.	9,0	7,9	7,0	7,2	6,6
Frekvencija	2	42	551	457	69

Hi-kv. = 90,430; DF = 32; C = 0,273.

Tendencija je jasna: oni koji imaju pozitivnije stavove prema socijalizmu pokazuju i veću socijalnu ekspanziju.

Razumije se da će članstvo u SKJ potvrditi ovu tendenciju:

Tabela 16

Članstvo u SKJ i ISE

Da li ste član SKJ?	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Frekvencija
— jesam	47,5	7,9	71
— nisam, ali bih želio biti	45,3	6,8	602
— nisam, niti bih želio biti	42,2	7,3	590

Hi-kv. = 87,899; DF = 16; C = 0,255.

Ova tabela potvrđuje ono što je gore rečeno, ali je zanimljiva činjenica da gotovo polovina omladinaca spada u kategoriju omladinaca koji nisu članovi (jer članova ima veoma malo — tek oko 5%) ali koji bi to željeli postati. Da li je ova želja motivirana samo idejnim razlozima ili se iza nje krije i težnja za socijalnom mobilnošću — želja za izmjenom svoga socijalnog položaja u okviru seoske strukture, ili težnja da se ode dalje — izvan sela i prema gradu, to bi valjalo tek ispitati ali na drugim podacima.

DA LI ETNIČKA PRIPADNOST UVJETUJE SOCIJALNU EKSPANZIVNOST ILI SE RADI O INTERETNIČKOJ DINAMICI?

Vidjeli smo da pravoslavci imaju veći ISE od katolika. Postavlja se pitanje da li to važi također i za Srbe kao etničku grupu u odnosu na Hrvate? Podaci nam potvrdno odgovaraju na ovo pitanje:

Hrvat	M = 43,7	N = 1018
Srbin	M = 45,3	N = 169
Ostali	M = 44,1	N = 94

(Među »ostalima« nalaze se Slovaci, Italijani, Mađžari, Slovenci, Muslimani.)

Odgovor je, dakle, da su Srbi ekspanzivniji. No sad se postavlja drugo pitanje: da li je to neka vrsta »etničke osobine«, nešto što se često zove »crtom nacionalnog karaktera«, ili je to nešto što je uvjetovano socijalno-etničkim položajem samog srpskog naroda unutar društva u kojemu se nalazi? Točnije, da li je ekspanzivnost uvjetovana položajem ili grupnom dinamikom koju imaju manjinske grupacije? Socijalno-psihološka literatura pokazuje da se marginalne grupe redovito kreću između dva ekstremna pola: ili teže ekspanzivnosti, ili padaju u depresiju, dakle povlačenju u sebe. Prvi tip ponašanja je izraz vitalnosti jedne etničke ili socijalne grupacije, dok je drugi način ponašanja izraz dekadencije, opadanja.

Da bismo odgovorili na gornje pitanje, ispitat ćemo podatke kojima raspoložemo u ovoj anketi. Prije svega da vidimo postoje li neke regionalne razlike u samoj Hrvatskoj s obzirom na činjenicu da su neke više a neke manje obitavane Srbima, pa bi prema tome morale više ili manje izražavati socijalnu ekspanzivnost.

Tabela 17

Prosječna socijalna ekspanzija omladine prema regijama u Hrvatskoj

Regija	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Frekvencija
Slavonska makroregija	44,1	7,3	187
Zagrebačka regija	44,2	7,1	334
Zagorsko-međimurska regija	44,4	7,3	140
Bilogorsko-podravski regija	45,3	7,5	108
Kvarnersko-goranska regija	45,3	6,5	124
Istarska regija	44,2	8,1	58
Lička regija	44,6	7,0	92
Dalmatinska regija	41,7	7,2	243

Hi-kv. = 96,417; DF = 56; C = 0,264.

Sve su regije uglavnom izjednačene, tek su nešto bilogorsko-podravski i kvarnersko-goranski ekspanzivniji. Međutim, dalmatinska regija odudara po znatno nižoj ekspanzivnosti. Budući da nam nije poznata točna struktura omladine koja je ispitivana, a vidjeli smo da neki faktori igraju značajnu ulogu (školovanje, težnja za pokretljivošću, ideološka pripadnost), to nam je sada nemoguće objasniti ovu razliku prema drugim regijama. U svakom slučaju teško je uzeti u obzir neki etnički ili kulturno-etnički faktor, jer regije koje su veoma različite po svojim etničkim i kulturnim osobinama pokazuju sasvim slične prosjeke u ekspanzivnosti, kao što je na primjer slučaj sa upravo spomenutom bilogorsko-podravskom, kvarnersko-goranskom te zagrebačkom ili istarskom regijom. Zato ćemo regionalni faktor ostaviti po strani.

Kako je u ovoj anketi sprovedena i klasifikacija po nacionalnom sastavu pojedinih sela, to smo ovo obilježje mogli ukrstiti sa ISE.

Tabela 18

Mješovita i čista naselja s obzirom na socijalnu ekspanziju

Nacionalni sastav sela	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Frekvencija
Hrvati	43,7	7,2	935
Hrvati, Srbi	44,7	7,7	52
Hrvati, Slovaci	42,1	8,9	39
Hrvati, Slovenci	46,0	7,5	34
Hrvati, Srbi, Mađari	45,4	7,7	61
Srbi	44,9	6,2	120
Srbi, Hrvati	41,4	8,8	15
Slovenci, Hrvati	45,0	5,9	23
Talijani, Srbi, Hrvati	41,4	5,2	5

Hi-kv. = 87,363; DF = 64; C = 0,252.

Što nam govori ova tabela? Prvo, u čistim naseljima Srbi su nešto ekspanzivniji od Hrvata. U mješovitim naseljima neka su izrazito ekspanzivna (Hrvati, Slovenci, te Slovenci, Hrvati i Hrvati, Srbi, Mađari), dok su neka ispod prosjeka (Hrvati, Slovaci). Nećemo uzeti u obzir sela s premalo ispi-

tanika (Srbi, Hrvati te Talijani, Srbi, Hrvati), jer u malom broju ispitanika bilo koji drugi faktor (na primjer školovanje) može utjecati na prosjek. Da li rezultati u mješovitim naselja govore u prilog hipotezi da manjinski ili mješoviti sastav pogoduje ekspanziji, odnosno da u izvjesnim slučajevima (depresija) smanjuje ekspanziju? Na ovo pitanje, čini se, ne možemo jasno odgovoriti samo na osnovi ovih podataka, jer nismo u stanju kontrolirati niz faktora koji utječu na ekspanzivnost. Pripomenimo da i takozvana »čista naselja« u etničkom pogledu, ako su prisutna kao manjina u jednoj drugoj etnički većoj skupini, mogu pokazivati tendencije bilo ekspanziji bilo depresiji.

Kod ovih razmišljanja moramo voditi računa o još jednom značajnom faktoru, a to je da li se radi o selima s većim ili manjim brojem prvoboraca, to jest da li nose jasnu karakteristiku *prvoboračkih naselja* ili ne. Ova anketa pokazuje da su prvoboračka naselja ekspanzivnija od drugih. Odnos prvoboračkih prema neprvoboračkima je 43,5 prema 44,7 M. Kako je broj prvoboračkih naselja velik (a to važi naročito za srpska sela i srpski element u Hrvatskoj), jer on iznosi gotovo polovinu ispitanika (509 ispitanika iz prvoboračkih prema 765 iz ostalih sela), to je taj faktor sigurno utjecao na ekspanzivnost. Na taj se način i pomoću njega mogu tumačiti razlike koje se javljaju u etničkih grupa.

Da bismo mogli odgovoriti na pitanje da li je jedna etnička skupina ekspanzivnija od neke druge po svojim općim etničkim karakteristikama, morali bismo uspoređivati skupine koje su statistički »čiste«, naime koje proizlaze iz homogene etničke sredine i nisu zaražene faktorima kao što su »prvoborci«, »školovanje«, »manjinski položaj« i slično. Neke indikacije o takvoj usporedbi imamo iz naših ranijih istraživanja o radnim brigadama koje su dolazile iz pojedinih gradova Jugoslavije.

Tabela 19

*ISE u omladinskih brigada iz različitih etničkih sredina
(mjerenje izvršeno 1960)*

Ime i mjesto brigade	Aritmetička sredina	Frekvencija
»Sava Kovačević«, Beograd (srednjošk.)	44,3	67
»13. juli«, crnogorska-primorska (srednjošk.)	47,1	52
»Miro Višić«, Šibenik (srednjošk.)	49,3	84
»Boris Kidrič«, Ljubljana (stud.)	48,0	61
»Marijana Lozar«, Zagreb (stud.)	50,8	74
»Sonja Marinković«, Beograd (stud.)	51,4	65
»Bosa Miličević«, Beograd (stud.)	51,9	109
»Krstó Ljubičić«, Zagreb (stud.)	52,6	92

Ovo su samo neki podaci uzeti na relativno homogenoj skupini (srednjoškolci i studenti) i u isto vrijeme u identičnoj životnoj situaciji (radna akcija 1960. g.). No ovi nam podaci ne dozvoljavaju zaključivanje na neku čvrstu korelaciju između ISE i »etničkog karaktera« pojedinih jugoslavenskih naroda. Za to bi bila potrebna sistematska istraživanja, s ciljem da se utvrdi takva razlika i njezini stvarni uzroci. Na primjer, mi smo utvrdili da ekspanzivnost opada kod određenog tipa omladine u industrijskim sredinama, gdje se javlja više orijentacija na obiteljski i profesionalni život (Ljubljanska omladina, na primjer, na osnovi jednog istraživanja iz 1964. godine). Nema

sumnje da na socijalnu ekspanzivnost utječu prvenstveno kulturni faktori, a ovi opet zavise kako o općeobrazovnim uvjetima tako i o posebnoj socio-kulturnoj dinamici. Pored redovnog školovanja koja podiže socijalnu ekspanzivnost, postoji i određena sociokulturna dinamika koja je može podizati u periodima »socijalnog zamaha«, ili smanjivati u periodima »socijalne depresije«. Tako pored individualnih faktora valja voditi računa i o nekim historijskim ili kulturno-historijskim koji se pojavljuju u određenim periodima društvenog života. Kad je riječ o omladini, često se u sociološkim promatranjima moglo utvrditi da postoje neka oscilatorna kretanja poleta i zamora koje karakterizira društveno djelovanje omladine. Ovakva »ciklička kretanja« sama po sebi traže podrobniju analizu da bi ih se moglo objasniti.

FAKTORI KOJI POGODUJU SOCIJALNOJ EKSPANZIJI

Na osnovi ove analize, koja se zasniva samo na globalnim prosječnim vrijednostima, a što znači prvu aproksimaciju u analizi naših istraživanja, možemo zaključiti da slijedeći faktori pogoduju socijalnoj ekspanziji seoske omladine.

Među individualnim obilježjima:

1. *spol* — muški su ekspanzivniji od ženskih (44,1—43,6),
2. *dob* — ekspanzija kulminira s 21. godinom kod seoske omladine,
3. *školovanje* — što više školovanje, to veća ekspanzija,
4. *zanimanje* — intelektualna i radnička zanimanja pokazuju veću ekspanziju od poljoprivrednih zanimanja,
5. *izvanredan prihod* (džeparac) — za razliku od radnih primanja u seoskim i radničkim zanimanjima,
6. *nereligioznost* — religioznost smanjuje a antireligioznost znatno povećava ISE,
7. *nepohađanje crkve* — također progresivno povećava ISE,
8. *liberalizam u pogledu prebračnih odnosa*,
9. *pozitivan odnos prema socijalizmu*,
10. *članstvo u SKJ*,
11. *pripadništvo ekspanzivnim nacionalnim manjinskim grupacijama* — nacionalne manjine koje su depresivne smanjuju ISE.

Među grupnim obilježjima:

1. *mješovita naselja* — najčešće, ali ne i bezuvjetno jer ih ima i takvih koja smanjuju ekspanzivnost,
2. *institucionalna opremljenost* — institucionalno opremljena sela su ekspanzivnija,
3. *nepoljoprivredna domaćinstva* — za razliku od čisto poljoprivrednih,
4. *porodice sa većim brojem školovanih članova* — vidjeli smo da školovanje podiže ISE, ali također i kulturnu diferencijaciju u porodici,
5. *intergeneracijski sukobi i tenzije* — tamo gdje dolazi do napetosti i sukoba roditelja i djece,
6. *demokratski režim u porodici* — porodice s patrijarhalnim i autoritarnim odnosima smanjuju ISE,
7. *veća socijalna mobilnost* — tamo gdje je pokretljivost (vertikalna i horizontalna) veća.

To su glavne karakteristike socijalne ekspanzije u ovom istraživanju u pogledu globalnih rezultata u zauzimanju stavova. Podrobna analiza pojedinih stavova unutar ljestvice pokazala bi vjerojatno još zanimljivih pojava u pogledu ponašanja, ili bi dozvolila da se neke hipotetičke tvrdnje provjere.

Summary

EXAMINATION OF SOCIAL EXPANSION AMONG RURAL YOUTH

The first part of the article defines »social expansion«, and points out the general characteristics of instruments for measuring social expansion »ISE« (Index of Social Expansion) which has been devised by Prof. Supek.

The second part of the article presents research results regarding the level of social expansion among rural youth in comparison with city youth, and points out the factors which affect social expansion among rural youth.

Rural youth is less socially expansive than urban youth, most likely because of the fact that rural youth to a greater extent belong to a »traditional culture« and not to a »Prometheus culture«. Among the individual factors which affect social expansion among rural youth are: sex, age, education, profession, amount of personally acquired income, non-religiousness and non-attendance in church, liberalization in respect to marriage relations, a positive relation to socialism, membership in the League of Communists, and being a member of an expansive national minority group. Among the group factors which affect social expansion are: Type of community and number of institutions in the community, percentage of non-agricultural households in the community, intergenerational conflicts and tensions, democracy in the family, and greater social mobility.

Резюме

ИССЛЕДОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКСПАНСИИ СЕЛЬСКОЙ МОЛОДЕЖИ

В первой части работы определяется социальная экспансия и раскрываются основные характеристики инструментов измеряющих степень социальной экспансии „ISE“ (индекс социальной экспансии) который своевременно разработан профессором Супеком.

Во второй части приведены результаты исследования уровня социальной экспансии сельской молодежи по сравнению с городской молодежью и показаны факторы способствующие социальной экспансии сельской молодежи.

Среди сельской молодежи обнаружена социальная экспансия меньшего размера чем у городской молодежи, по всей вероятности потому что в большем мере принадлежит одной „традиционной культуре“ чем „прометеевой культуре“. Между индивидуальными характеристиками способствующими социальной экспансии сельской молодежи утверждены: пол, возрастная структура, образование, профессиональная принадлежность, собственные доходы или карманные деньги, нерелигиозность и непосещение церкви, либерализм касательно брачных отношений к социализму, членство в Союзе коммунистов и принадлежность к экспансивным национальным меньшинствам. Между групповыми факторами которые способствуют социальной экспансии выделяются: тип поселения и число учреждений, доля хозяйств вне сельскохозяйственного сектора в послении, столкновения между поколениями и напряженность в отношениях, демократический режим в семье и более сильная социальная подвижность.